

Új könyvek a Nyugat-Balkánról

Sokan és sokszor elmondták már, hogy Magyarország számára Délkelet-Európa – különösen annak velünk határos államai – stratégiai fontosságú térség, amelynek eseményeiben közvetlenül érintettek és érdekelték vagyunk. Ennek megfelelően 1989 után a magyar tudományosság újult figyelemmel fordult a régió felé, de a délszláv háborúk lezárulásával mintha az érdeklődés is megcsappant, illetve a vajdasági és az erdélyi kisebbségi kérdésekre fókuszálódott volna. Pedig megismerni és megismertetni való azon kívül is maradt bőven. Ezért örömmel konstatálhatjuk, hogy az elmúlt években ismét több, a magyar–délszláv kapcsolatokkal és a nyugat-balkáni problémákkal foglalkozó könyv látott napvilágot.

A *Sajti Enikő* munkája válogatás, amely a szerzőnek a 20. századi magyar–jugoszláv kapcsolatokról az elmúlt évtizedben írt tanulmányait gyűjti egybe. A kötet előterében a „bűntudat és győztes fölény” dichotómiával leírt, II. világháború alatti és utáni kapcsolatok állnak – nem véletlen, hogy a könyv maga is ezt a címet kapta. A 18 tanulmányból 11 az 1940-es évtizedet elemzi: az 1941–1944 közötti délvidéki magyar kormányzatot, az 1944–1945-ös megtorlásokat és a visszatérő jugoszláv hatalom kisebbségellenes represszióját, valamint a korabeli kétoldalú államközi kapcsolatokat. S teszi ezt mindvégig kiegyensúlyozott és higgadt érveléssel, kerülve a sérelmi attitűdöt és az egyoldalú hungarocentrizmust (ami manapság bizony nem mindenkire jellemző), de nem kisebbítve a partizánmegtorlások mértékét sem. Ezért ezek a tanulmányok igen fontos hozzájárulást jelentenek az 1941–1945-ös atrocitások kivizsgálására felállított Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság munkájához is. A kötet más írásai sem kevésbé tanulságosak, mert a délszláv történelem általánosabb kérdéseit taglalják. Ezekből kettőt emelnék ki: „Az »eretnek« Tito” a néhai párt- és államelnök életútját tárgyalja, a „Nemzet és állam diszharmonia Jugoszláviában a 20. században” pedig a jugoszláv történelem egyik kulcsproblémáját, a szilárd közös identitás hiányát. A szerző okkal állapítja meg, hogy ez a – végső soron az ország felbomlásához vezető – diszharmonia jórészt arra vezethető vissza, hogy „az 1918-ban megalakult, majd 1944–1945-ben újjáalakult jugoszláv államterület lakói minden törekvés ellenére sem rendelkeztek minden náció által elfogadott közös nemzeti kánonnal” (343. p.).

Bíró László monográfiája a királyi Jugoszlávia történetét (pontosabban annak az 1939-es államreformig tartó szakaszát) a magyar szakirodalomban eddig nem tárgyalt részletességgel és alaposággal mutatja be, ezért bizvást nevezhetjük hiánypótlónak. A könyv az 1920–1930-as éveket egy sajátos, a nagyszerb-centralista integrációs modellre támaszkodó állam- és nemzetépítési kísérletként írja le. A térképekkel és táblázatokkal gazdagon illusztrált kötet elemzi a rendkívül heterogén állam társadalmát, gazdaságát, politikai és adminisztratív intézményrendszerét, egységesítési törekvéseit, valamint a soknemzetiségű lakosságnak a közös állam iránti lojalitását kialakítani hivatott oktatáspolitikáját. S ha az államszervezési tevékenységet a szerző nem is tartja mindenben eredménytelennek, magát a centralizált „nemzetállami” modellt, az egyes országrészek és nemzetek öngazgatását elvető államformát eleve bukásra ítéltnek tekinti, mert – ahogy a kötet bevezetőjében olvashatjuk – „a nemzeti fejlődés már több etnikum esetében olyan fokon állt, hogy az egysé-

ges szerb–horvát–szlovén nemzet megléte fikció volt és az is maradt”. A könyv legfontosabb és legjobban sikerült részének a „Politikai és adminisztratív intézményrendszer” című fejezetet tartom, amely nem egyszerűen politikatörténeti elemzés, hanem az egységes közigazgatás, hadsereg és jogrend megeremtésére tett kísérletek precíz bemutatása. Ennek egyfelől komoly komparatistikai értéke van (hiszen akkoriban a köztes-európai térség több állama is küzdött hasonló problémákkal!), másfelől világosan bizonyítja, hogy az unitarizmus alapján – legyen szó akár a vidovdani alkotmány „liberális centralizmusáról”, akár a királydiktatúra abszolutizmusáról – nem lehetett az országot integrálni. Vagyis a királyi Jugoszlávia soknemzetiségű jellege végső soron leküzdhetetlen akadállyal bizonyult az államszervezők számára, mert „...szinte lehetetlen volt mindegyik etnikum számára elfogadható intézkedéseket hozni” (293. p.). S a recenzensnek nincs oka arra, hogy ezzel a titói Jugoszláviára is vonatkoztatható összegzéssel ne értsen egyet.

A Glatz Ferenc akadémikus szerkesztésében megjelent *„The European Union, the Balkan Region and Hungary”* című háromkötetes válogatás a Balkán-tanulmányok Központ 2005 és 2008 között megtartott konferenciáinak előadásait, illetve az azokból készült tanulmányokat tartalmazza. Találunk közöttük történettudományi jellegű írásokat is, de a három kötet tematikája sokkal átfogóbb, szerzőgárdája pedig jóval színesebb. A különböző tudományterületeket képviselő kutatók, továbbá politikusok és üzletemberek (összesen 43 külföldi és hazai szerző, köztük Arnold Suppan, Andrei Pleșu, Konsztantyin Nyikiforov, illetve Glatz Ferenc, Inotai András, Jeszenszky Géza, Kádár Béla, Somogyi Ferenc, Szentiványi Gábor, Várady Tibor) valóban multidiszciplináris módon mutatják be Délkelet-Európa (vagyis nemcsak a Nyugat-Balkán) közelmúltját és jelenét, az aktuális kihívásokat, valamint a térséggel kapcsolatos magyar érdekeket. A konferenciák tematikáját követve a három kötet egyes fejezetei a régió eurointegrációs folyamataival, a délkelet-európai térszerkezet változásaival, a térség ökológiai és infrastrukturális helyzetével, gazdasági és üzleti lehetőségeivel, Oroszország Balkán-politikájával, a régió és Magyarország kapcsolataival, valamint a koszovói kérdéssel (különösen annak biztonságpolitikai és kisebbségi aspektusaival) foglalkoznak. Ez a tematikai sokszínűség jól reprezentálja a Balkán-tanulmányok Központ alapvető célkitűzését, hogy a térségnek a napi politikán túlmutató, hosszú távú gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi alternatíváival foglalkozzon. A válogatás külön érdeme, hogy angol nyelvű, ezért fontos állomása a magyar balkanisztika nemzetközi megismertetésének.

Hornýák Árpád tanulmánykötete a 20. század első felének magyar–szerb/jugoszláv kapcsolatairól ad árnyalt és adatgazdag képet, az I. világháború utáni békerendezés és a magyar kisebbség kérdéseire koncentrálna, de kitérve a szerb politikai gondolkodás és historiográfia magyarsággképének a bemutatására, illetve a szerb külpolitika néhány más fontos aspektusára is (a századelő külügyi alternatívái, a Balkán-föderáció kérdése, a II. világháború utáni területi követelések). Számomra a kötet ez utóbbi, külpolitikai témájú írásai voltak a legtanulságosabbak. Manapság ugyanis, amikor a Nyugat-Balkán stabilizálásának kérdései a nemzetközi politikai gondolkodás, tervezés és (jelentős anyagi ráfordításokkal megtámogatott!) gyakorlati cselekvés előterében állnak, meglehetősen lehangoló azt látni, hogy a térségben mennyire gyérek a külpolitikai kooperáció tradíciói. De nem kevésbé érdekes a szerbek magyarsággképének felvázolása sem, mert abból kiderül – ami egyébként a könyv egészéből is érezhető –, hogy a szerb politikai gondolkodásban és külügyi stratégiákban Magyarország ritkán kapott olyan fontos és pozitív helyet, mint ahogyan időnként mi magunk – különösen a magyar–szerb partnerség mai esélyeinek és jövőjének a latolgatásakor – hajlamosak vagyunk hinni.

A pécsi Regionális Kutatások Központjának gondozásában, csaknem kéttucatnyi – köztük több külföldi – kutató részvételével elkészült *„Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országában”* című kötet kakukkozásnak tűnhet a történeti munkák között, hiszen valóban más diszciplínák, a regionális tudományok eszközeivel mutatja be a térség közelmúltját és aktuális helyzetét (pontosabban a két-három évvel ezelőtti állapotokat, ha tekintetbe vesszük, hogy a mai válságidőszakban mindenütt nagyon gyorsan megváltozhatnak a körülmények). Mégsem érdektelen a jelenkortörténet szempontjából sem, mert ha sok újat nem is ad, korrekten és jól taníthatóan (s ezt bizony értékelheti minden egyetemi oktató) összefoglalja a rendszerváltozás következményeit, a Jugoszlávia felbomlásával végbement államszerkezeti változásokat, a térség helyét az európai nagyhatalmi erőterben és az euroatlanti integrációs folyamatokban, a legfontosabb etnikai konfliktusokat, valamint a kormányzati rendszerek sajátosságait. A kötetben tárgyalt egyéb témák (demográfia, gazdaság, környezetvédelem, településszerkezet, regionális egyenlőtlenségek) szintén nem lehetnek érdektelenek a multidiszciplináris szemléletmódra nyitott jelenkortörténetek számára.

A Katonai Biztonsági Hivatal és a pécsi Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központjának együttműködésében készült *„A Nyugat-Balkán”* című kötet tematikája és jellege hasonlatos az előzőhöz, mégis más műfajt képvisel: egyfajta politikai földrajzi és biztonságpolitikai kézikönyv, elsősorban a nemzetközi missziók szempontjait és elvárásait szem előtt tartó összefoglalás. A Pap Norbert és Kobolka István által szerkesztett kötet számos friss kutatásra támaszkodva, nagy információgazdagsággal, kilenc témakörre tagolva mutatja be a posztjugoszláv szubrégió aktuális kérdéseit. Megismerkedhetünk a természetföldrajzi adottságokkal (a fejezet szerzői Kovács János és Varga Cábor), egy történetföldrajzi összefoglaló keretében a legfontosabb történelmi fordulópontokkal (Hajdú Zoltán), a térség mai etnikai képével (Végh Andor), településszerkezetével (Reményi Péter) és oktatási rendszereivel (M. Császár Zsuzsa). A kötet legfontosabb és legtanulságosabb része azonban a nemzetközi kontextusokkal foglalkozó írás (a jugoszláv szétesés tanulságai, a regionális együttműködés és az euroatlanti integráció esélyei – Hóvári János munkája), a katonai kérdéseket taglaló rész (Háry Szabolcs írása), valamint Magyarországnak a térséghez fűződő kapcsolataival és a régió gazdasági helyzetével foglalkozó fejezetek (mindkettő szerzője Pap Norbert).

Horvátországot egyre kevésbé sorolhatjuk a Nyugat-Balkánhoz, hiszen NATO-tagságával és az aláírt uniós csatlakozási szerződésével jó úton van ahhoz, hogy Szlovénia mintájára végleg maga mögött hagyja Délkelet-Európának ezt a Jugoszlávia felbomlásával kialakult sajátos – sokáig teljes joggal válságövezetként, ma már inkább relatíve konszolidált térségként leírható – szubrégióját. Sokcsevits Dénes: *„Horvátország a 7. századtól napjainkig”* című könyvének mégis helye van ebben az ismertetőben. Egyrészt önmagában azért, mert ez az első részletes és átfogó magyar nyelvű Horvátország-történet, s mint ilyen valóban hiánypótló jellegű; másrészt azért, mert önálló kötetnyi terjedelmet, csaknem 300 oldal szentel a horvát történelem jugoszláv és nyugat-balkáni periódusának. Ezekben a fejezetekben korrekt, tárgyyszerű és sokoldalúan árnyalt képet kapunk a horvátság 20. századi történelméről, illetve Jugoszlávia történetének horvát olvasatáról, ami jól mutatja a könyv egyik nagy érdemét, hogy ugyanis képes távolságot tartani a „kroatoцентризм” elfogultságaitól. Semmi kétség persze, hogy Sokcsevits a horvátságnak elkötelezett szerző. Ezt az Előszóban maga is bevallja, amikor (egyik) élethivatásának mondja a horvát történelem magyarországi megismertetését (7. p.) – de ha az olvasónak kétsége támadna, elég felütnie az 1993-as horvát–bosnyák háború okait taglaló oldalakat (700–702. p.), ahol a „korabeli sajtó és a későbbi szakirodalom, valamint a hágai törvényszék szinte egybehangzóan”

bosnyákbarát álláspontjaival szemben igyeckszik a felelősséget „igazságosan megosztani” a horvátok és a bosnyákok között... De ez az elkötelezettség mindaddig nem baj, ameddig nem jut el ahhoz a – napjaink történetírásában sem ritka – egyoldalúan teleologikus narratívához, amely minden történelmi esemény eredendő céljának a mai helyzethez való eljutást tartja (esetünkben a független nemzetállamhoz). S korrektül el kell ismernünk, hogy nem jut el; hogy erre is említsünk egy példát, az „újhorvát” történelmi kánon szellemében nyugodtan mondhatná, hogy a délszláv egység gondolat egyszerű torzulás volt, a horvát nemzet tudatot megterhelő hamis ideológia, de ehelyett – és véleményem szerint is helyesen – az egész kérdéskört a horvát nemzeti integráció többlépcsős folyamatának kontextusába helyezi (több helyütt, például a 28–29. oldalon).

Ami pedig a „*Horvátország a 7. századtól napjainkig*” egészét illeti, azt mondhatnánk, hogy Sokcsevits Dénes szinte lehetetlen feladatra vállalkozott – de aztán sikeresen oldotta meg. Egyedül vágott bele Horvátország teljes történetének a megírásába, az etnogenezistől és az államiság kora középkori kezdeteitől a 21. század elejéig, a politikatörténet mellett kitérve a gazdaság- és társadalomtörténeti aspektusokra, valamint a Horvátországon kívüli (így a magyarországi) horvátok történetére is. Ez a kronológiai és tematikus szélesség könnyen odavezethetett volna, hogy a kötetben lesznek majd kiváló fejezetek (olyanok, amelyek a szerző szűkebb érdeklődési területéhez és kutatási témáihoz kapcsolódnak), és lesznek korrektül megírt, de az ismeretterjesztés színvonalán álló vagy közvetítő jellegű, egyszerűen az adott kérdésre vonatkozó horvát véleményeket előadó részek. De nem, mert a teljes terjedelmében (bevezetéssel, függelékekkel együtt) 850 oldalas, fényképekkel és térképekkel gazdagon illusztrált munka valóban mindvégig magas színvonalú szintézis – olyan, amilyent szívesen olvasnánk minden szomszéd nép történelméről.

Szilágyi Imre „*Koszovó státuszának kérdése*” című munkája a korábbi szerb tartomány függetlenedési folyamatát tárgyalja, egy rövid történelmi bevezető után részletesen bemutatva a nemzetközi igazgatás bevezetésétől (1999. június 10.) 2008 elejéig, a függetlenségi deklarációt (2008. február 17.) közvetlenül megelőző vitákig tartó eseményeket. Szilágyi átfogó és több szempontú (történelmi, államjogi, politikai) elemzése bemutatja a nagyhatalmak és a nemzetközi szervezetek szerepét, az úgynevezett státuszvita során felvázolt szerb és albán javaslatokat, az Ahtisaari-tervet, valamint a koszovói probléma tágabb nemzetközi összefüggéseit (a balkáni regionális khatásokat és a precedensérték kérdését). A kötet hiánypótló jellegű, mert magyar nyelven nem létezik más, hasonló részletességű összefoglalás a koszovói probléma legutóbbi évtizedéről. S jóllehet már hároméves, nem vesztette el az aktualitását sem: ismeretese az azok a 2011 júliusa óta tartó észak-koszovói zavargások, amelyek olyan mértékig erősítették fel ismét a Koszovó körüli konfliktusokat, hogy azok miatt az Európai Unió még a Szerbia számára kilátásba helyezett tagjelölti státusz megadását is elhalasztotta a múlt év decemberében.

A köteteket elolvasva marad némi hiányérzetünk, mert érzékelhető bennük bizonyos tematikai esetlegesség (ez persze olyan „műfaji sajátosság”, ami szinte minden tanulmány- és konferenciakötetről elmondható). Azt is csak sajnálhatjuk, hogy Bíró László könyve „idő előtt” befejeződik (a Cvetković–Maček-paktum jelentősége miatt védhető az 1939-es lezárás, különösen hogy a szerző többször kitér az 1939–1941-es periódusra, mégis szerencsésebb lett volna a részletes elemzést kiterjeszteni a királyi Jugoszlávia egészére). Szintúgy csak sajnálhatjuk, hogy „*A Nyugat-Balkán*” kötet nem foglalkozik néhány, éppen biztonságpolitikai szempontból fontos kérdéssel (migrációs és kriminalisztikai helyzetkép, a helyi politikai kultúra sajátosságai, a kormányzati rendszerek tipikus problémái). Egészében véve azonban kétségtelen, hogy ezekkel a sok új kutatási eredményre támaszkodó, adatgazdag és árnyalt elemzésekkel lényegesen bővültek a magyar balkanisztikai is-

meretek. Szerzőik és szerkesztőik olyan könyveket „tettek le az asztalra”, amelyeket a témára specializálódott kutatók mellett a térséggel foglalkozó diplomaták és újságírók, a békemissziók aktivistái, a nyugat-balkáni gazdasági lehetőségeket kereső vállalkozók és üzletemberek, az egyetemisták, vagy akár az „egyszerű” érdeklődők is nagy haszonnal forogathatnak.

A. Sajti Enikő: Bűntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok. Szeged, SZTE Történettudományi Doktori Iskola, 2010. 357 p.

Bíró László: A jugoszláv állam 1918–1939. Budapest, MTA TTI–História, 2010. 336 p. (História Könyvtár. Monográfiák, 26.)

Ferenc Glatz (ed.): The European Union, the Balkan Region and Hungary (Vol. 1, 2, 3). Budapest, Europa Institut, 2007, 2008, 2009. I. 164, II. 182, III. 182 p.

Hornyák Árpád: Találkozások – Ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar–szerb kapcsolatok történetéből. Pécs, Bocz, 2010. 192 p.

Horváth Gyula–Hajdú Zoltán (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiban. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, 2010. 614. p.

Pap Norbert–Kobolka István (szerk.): A Nyugat-Balkán. Budapest, MK Katonai Biztonsági Hivatal, 2009. 238 p.

Sokcsevits Dénes: Horvátország a 7. századtól napjainkig. Budapest, Mundus-Novus, 2011. 846 p.

Szilágyi Imre: Koszovó státuszának kérdése. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 2008. 70 p.

Juhász József